

แนวคิดและยุทธศาสตร์การพัฒนากการแพทย์พื้นบ้าน การแพทย์แผนไทย และการแพทย์ทางเลือก Concept and Strategy for Development of Thai Indigenous Medicine, Thai Traditional Medicine, and Alternative Medicine

นายแพทย์โกมาตร จิ่งเสถียรทรัพย์*
Komatra Chuengsatiansup

ความนำ

การแพทย์แผนไทย การแพทย์พื้นบ้าน และการแพทย์ทางเลือก เป็นศาสตร์ที่แตกต่างกันทั้งในระดับวิธีคิดหรือปรัชญาสุขภาพ และในระดับวิธีปฏิบัติคือ ระบบงานและวิธีการทำงานรวมทั้งสถานการณ์ที่เกี่ยวข้องกับระบบการแพทย์ทั้งสามระบบยังมีความแตกต่างกันอย่างมาก อีกด้วยในขณะที่มีการแพทย์แผนไทยมีการพัฒนาในระดับนโยบายและการปรับใช้ในระบบสุขภาพแห่งชาติแล้วระดับหนึ่ง รวมทั้งมีฐานะที่ได้รับการรับรองทางกฎหมายทั้งการแพทย์แผนไทยแบบดั้งเดิมและการแพทย์แผนไทยประยุกต์ การแพทย์พื้นบ้านมีฐานะที่ยังไม่เป็นที่รับและกลไกของรัฐยังไม่เห็นคุณค่าเท่าที่ควร แต่มีความหมายและเป็นประโยชน์ต่อชุมชนในบริบททางสังคมวัฒนธรรมเฉพาะถิ่นการแพทย์ทางเลือกเป็นเรื่องใหม่ที่มีกระแสดอรับทางสังคมสูงโดยเฉพาะในภาคเมืองที่ได้รับอิทธิพลของกระแสโลกาภิวัตน์

เป้าหมายเชิงยุทธศาสตร์ในการพัฒนากการแพทย์ทั้งสามระบบจึงแตกต่างกัน เป้าหมายเชิงยุทธศาสตร์ของการแพทย์แผนไทย เป็นการสร้างและพัฒนากการแพทย์แผนไทยให้สมสมัยรวมทั้งสร้างรากฐานเพื่อพัฒนาสถาบันด้านวิชาการที่เป็นที่ยอมรับในระดับประเทศและ

* เจ้าหน้าที่วิเคราะห์นโยบายและแผน 8 หัวหน้านโยบายสุขภาพทางเลือก สำนักนโยบายและยุทธศาสตร์สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข เรียบเรียงจากการประชุมวิชาการครั้งที่ 2 กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก ในวันที่ 20 มกราคม 2546

ระดับสากล ในขณะที่เรื่องการแพทย์พื้นบ้าน เป้าหมายเชิงยุทธศาสตร์อยู่ที่การฟื้นฟูวิถีระบบการแพทย์ที่หลากหลายและการสร้างวิถีชีวิตของท้องถิ่น ที่จะทำให้การแพทย์พื้นบ้านมีความหมายต่อการดำรงชีวิตและการดูแลสุขภาพของท้องถิ่นเป็นหลัก ส่วนการแพทย์ทางเลือกนั้นเป้าหมายเชิงยุทธศาสตร์จะอยู่ที่การพัฒนากระบวนการเพื่อให้มีทางเลือกที่เหมาะสมสำหรับกลุ่มเฉพาะ โดยเน้นที่กระบวนการเลือกรับปรับใช้อย่างเหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมายเฉพาะที่มีความต้องการ ซึ่งในปัจจุบันแม้จะมีการแพทย์ทางเลือกเกิดขึ้นมากมายแต่ผู้คนก็ไม่สามารถเลือกอย่างมีวิจารณญาณได้ว่าการแพทย์ทางเลือกอย่างไรที่เหมาะสมกับโรคหรือปัญหาสุขภาพของตน ดังนั้น การพัฒนาการแพทย์ทั้ง ๓ ระบบนี้ จึงมีพันธกิจหรือเป้าหมายเชิงยุทธศาสตร์ที่แตกต่างกัน

สร้างอัตลักษณ์และวัฒนธรรมองค์กร

แม้ว่ายุทธศาสตร์ในการพัฒนาการแพทย์ทั้งสามระบบซึ่งเป็นพันธกิจของกรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก (กรมพัฒนา) จะแตกต่างกันในแต่ละระบบการแพทย์ แต่กรอบคิดใหญ่ที่ทำให้กรมพัฒนามีอัตลักษณ์เฉพาะตัว และเป็นอัตลักษณ์ที่ทำให้กรมพัฒนาทำงานแตกต่างไปจากหน่วยงานอื่นๆ ก็คือ เอกลักษณ์ของวิถีคิดเกี่ยวกับสุขภาพ ที่กรมพัฒนาจะไม่เหมือนกับกรมอื่นๆ ความแตกต่างที่ว่านี้ไม่จำเป็นต้องเป็นความขัดแย้งกับวิถีคิดสุขภาพแบบชีวกลไกของการแพทย์สมัยใหม่ แต่ควรให้เป็นวิถีคิดที่แตกต่างและช่วยเติมเต็มให้กับวิถีคิดกระแสหลัก

การทำงานของกรมพัฒนา จึงจำเป็นต้องวางรากฐานวิถีคิดเกี่ยวกับสุขภาพและการแพทย์ให้ชัดเจน เพราะทิศทางและยุทธศาสตร์การทำงานข้างหน้าจะมีความแหลมคมได้ก็ต่อเมื่อมีความแจ่มชัดในเรื่องวิถีคิดทางการแพทย์ การทำงานในช่วง ๒-๓ ปีแรก จึงต้องให้ความสนใจและสร้างความรู้เกี่ยวกับวิถีคิดให้เป็นฐานขึ้นมาก่อน

ทำความเข้าใจวิถีคิดสุขภาพ

วิถีคิดเกี่ยวกับสุขภาพของการแพทย์แผนไทย การแพทย์พื้นบ้าน และการแพทย์ทางเลือก มีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างไปจากทัศนะแบบชีวกลไกของการแพทย์กระแสหลัก ก่อนที่จะสังเคราะห์แนวทางการทำงานต่อไป จึงจำเป็นต้องมาวิเคราะห์ก่อนว่าวิถีคิดของการแพทย์กระแสหลักเป็นอย่างไร วิถีคิดการแพทย์กระแสหลักนี้ไม่ใช่แค่เป็นส่วนหนึ่งของวิธีการรักษาโรคเท่านั้น แต่มันเป็นวิถีคิดกระแสหลักที่เราเรียกวินิคิดแบบสมัยใหม่หรือนายุค (Modern) ลักษณะที่เรียกว่าวินิคิดสมัยใหม่นี้ปรากฏอยู่ในสาขาความรู้และวิชาการต่างๆ แต่วินิคิดที่ว่านี้เป็นรากเหง้าทางปรัชญาที่ทำให้กำเนิดวิทยาการต่างๆ ซึ่งไม่ได้มีอยู่แต่ในเฉพาะการรักษาโรคแบบการแพทย์สมัยใหม่เท่านั้น

แม้แต่การจัดการองค์กรสมัยใหม่หรือ Modern Management Science ก็มีรากเหง้าทางปรัชญาชุดเดียวกับการแพทย์สมัยใหม่เหมือนกัน เพราะฉะนั้นโครงสร้างองค์กร วิธีการบริหารจัดการ หรือแม้แต่การจัดการความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ในแบบวิธีของกระแสหลักนั้นจะถูกกำกับไว้ด้วยปรัชญาหรือวิธีคิดแบบสมัยใหม่ ซึ่งหากไม่หมั่นระมัดระวังตรวจสอบวิธีคิดกระแสหลักจะเข้ามามีอิทธิพลโดยเราไม่รู้ตัว กรมพัฒน์มีภารกิจในการนำเสนอวิธีคิดที่แตกต่างไปจากวิธีคิดกระแสหลัก จึงต้องทำความเข้าใจให้ชัดเจนว่าวิธีคิดที่เรียกว่าวิธีคิดกระแสหลัก รากเหง้าอยู่ตรงไหน จุดแข็งและจุดอ่อนอยู่ตรงไหนบ้าง

แม้ว่าวิธีคิดแบบวิทยาศาสตร์กระแสหลักในปัจจุบันจะมีจุดแข็งและได้ขับเคลื่อนอารยธรรมของมนุษย์มาจนปัจจุบันแต่ในขณะนี้กระแสความคิดที่ต้องการก้าวพ้นวิธีคิดแบบสมัยใหม่ที่ถูกเรียกว่าแนวคิดหลังสมัยใหม่ (Post Modernism) ก็กำลังได้รับความสนใจ นักวิทยาศาสตร์ทั่วโลก กำลังตระหนักว่าวิธีคิดแบบสมัยใหม่ที่เราถือว่ามีความจริงชุดเดียว มีหลักการวิธีการเข้าถึงความจริงสูงสุด ก็มีวิธีคิดใหม่ๆ ที่นำเสนอมิติของชีวิตและความเป็นจริงแตกต่างไปจากที่เคยได้มีการนำเสนอเกิดขึ้น

เนื้อหาที่นำเสนอต่อไปนี้จะประกอบด้วยประเด็นหลักๆ ๓ ประเด็น คือ (๑) เรื่องการทำความเข้าใจรากฐานวิธีคิดหรือปรัชญาของวิทยาศาสตร์และการแพทย์กระแสหลัก (๒) จุดเน้นหรือทิศทางการทำงานด้านการแพทย์พื้นบ้านการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก (๓) กระบวนการทำงานและการจัดการองค์กร ทั้งนี้ต้องเข้าใจก่อนว่าวิทยาการเกี่ยวกับองค์กรและการจัดการองค์กรแบบสมัยใหม่นั้นก็เป็นผลพวงของวิธีคิดแบบสมัยใหม่เช่นเดียวกับวิทยาศาสตร์กระแสหลัก หากกระบวนการคิดในการบริหารจัดการมีรากเหง้ามาจากวิธีคิดเชิงปรัชญาแล้ว การทำงานเกี่ยวกับการแพทย์พื้นบ้าน การแพทย์แผนไทย และการแพทย์ทางเลือก จำเป็นต้องแสวงหาวิธีคิดใหม่เพื่อให้ได้กระบวนการเชิงนโยบาย (Policy process) ที่ต่างออกไปอย่างไร

รู้เท่าทันวิทยาศาสตร์กระแสหลัก : วิทยาศาสตร์ยุคเริ่มต้น

การรู้เท่าทันวิธีคิดกระแสหลักที่เป็นรากฐานของวิทยาการสมัยใหม่นั้นหากเราสืบสาวรากเหง้าวิธีคิดสมัยใหม่ในเชิงประวัติศาสตร์และพัฒนาการปรัชญาวิธีคิดของวิทยาศาสตร์ ก็เห็นว่าลักษณะทางปรัชญาที่สำคัญของวิทยาศาสตร์สมัยใหม่มีรากฐานมาตั้งแต่ศตวรรษที่ ๑๗ โดย เรเน่ เดส์คาร์ตส์ (Rene Descarts)

เดส์คาร์ตส์ วางวิทยาศาสตร์สมัยใหม่เอาไว้ที่วิธีคิด วิธีคิดที่เดส์คาร์ตส์เสนอเพื่อเข้าถึงความรู้ที่แท้จริง คือวิธีคิดเชิงเหตุผลและการครุ่นคิดตรวจสอบความจริงอย่างมีหลักการ เริ่มต้นด้วยทบทวนว่าอะไรคือความจริงที่จะเป็นรากฐานในการแสวงหาความรู้ เขาเริ่มตั้งคำถามจากทุกสิ่งทุกอย่างแล้วเขาก็เริ่มเอาสิ่งที่ต้องสงสัยหรือไม่แน่ชัดออก เช่นเขาคิดสงสัยว่าคนเรานั้นนอนหลับหรือตอนตื่นกันแน่ที่มีชีวิตอยู่จริง เพราะตอนหลับเรามีประสบการณ์ชีวิตในช่วงหลับฝันไป เขา

สงสัยว่าความจริงในความฝันกับความจริง อันไหนจริงกว่ากัน ปรัชญาของเขาคือเขาจะตั้งข้อสงสัยทุกเรื่อง เพื่อตรวจสอบด้วยการคิดอย่างมีหลักการ เขาอธิบายว่าชีวิตในตอนที่เราตื่นอยู่เป็นความจริง และชีวิตในความฝันไม่จริง โดยเขาได้เสนอหลักคำอธิบายว่าด้วยความต่อเนื่องของเหตุการณ์ขึ้นมา ในขณะที่ฝันเหตุการณ์มักไม่ต่อเนื่องหรือไม่ส่งผลสืบเนื่องต่อกันซึ่งเป็นเหตุผลที่ถือว่าความจริงในขณะฝันไม่แน่นอนเอาตรรกะวิธีคิดเชิง Cognitive คือ ตรรกะตรรกะครุ่นคิดเชิงเหตุผลตรวจสอบลึกลงไปเรื่อยๆ เพราะฉะนั้นเมื่อเขาสงสัยไปจนกระทั่งถึงจุดหนึ่งเขาก็พบว่าสิ่งหนึ่งที่เขาไม่พึงสงสัยอีกต่อไป สิ่งนั้นก็คือความคิด ถ้าเขายังสงสัยว่าคิดอยู่หรือไม่ก็จะเป็นไปได้ที่จะแสวงหาความรู้ ข้อสรุปตรงนี้จะกลายมาเป็นคำประกาศของเดส์คาร์ตส์ที่ว่า I think therefore I am ก็คือจะมีแต่เราคิดอยู่เท่านั้นแหละ เราจึงดำรงอยู่เพราะฉะนั้นรากเหง้าของวิทยาศาสตร์สมัยใหม่จึงเน้นที่การคิดเชิงเหตุผลตรวจสอบด้วย ความคิดเชิงตรรกะเหตุผล เชื่อมั่นในการคิดและเหตุผลของมนุษย์

วิทยาศาสตร์ยุคนิวตัน

เซอร์ ไอแซค นิวตัน เป็นผู้นำเอาระบบวิธีคิดมาพัฒนาต่อจากเดส์คาร์ตส์ในขณะที่เดส์คาร์ตส์สนใจเรื่องเสียงและเขียนงานวิชาการเรื่องแรกๆ ว่าด้วยเรื่องปรากฏการณ์การก้องกังวานของเสียงที่เรียกว่า Resonance โดยอาศัยความรู้ที่มีมาตั้งแต่สมัยกรีกที่สังเกตเห็นว่าสัดส่วนของความยาวของเส้นลวดที่ขึงตึงเท่าๆ กันและขนาดเท่าๆ กัน เมื่อเราดีดเส้นหนึ่งแล้วอีกเส้นหนึ่งมันสั่นเพราะเส้นลวดมีคุณสมบัติทางคลื่นที่พ้องกัน ถ้าหากว่าเราแบ่งครึ่งเส้นลวดเป็นสัดส่วนลงมาเรื่อยๆ มันก็ยังคงมี Interference คือ ดีดที่เส้นหนึ่งอีกเส้นหนึ่งก็ยังคงสั่นได้ด้วยเหมือนกัน ในขณะที่เดส์คาร์ตส์สนใจเรื่องเสียง นิวตันสนใจเรื่องแสง โดยได้ศึกษาและเขียนงานชิ้นแรกๆ เกี่ยวกับการสะท้อนและการหักเหของแสงทั้งหมดเหล่านี้ก็กลายเป็นการวางรากฐานของวิธีคิดและกระบวนการพิสูจน์และการตรวจสอบความจริงของวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ ซึ่งเน้นการคิดและคำอธิบายปรากฏการณ์ต่างๆ ในเชิงเหตุผลตรวจสอบและพิสูจน์ความจริงได้ด้วยการใช้การทดลอง วิธีคิดแบบนี้มีจุดแข็งและทำให้มีการค้นพบหลักเกณฑ์ของวิทยาศาสตร์หลายๆ อย่าง ซึ่งแต่เดิมเราอาจจะไม่เคยรู้ หรือว่าจับกฎเกณฑ์ไม่ได้ จึงนำมาใช้งานไม่ได้

จะว่าไปแล้ววิทยาศาสตร์ถูกทำให้สนใจเฉพาะเพียงมิติที่วัดได้หรือทดลองให้เห็นได้ โดยตัดความรู้สึกนึกคิดและความเชื่อออกไปตั้งแต่ยุคของกาลิเลโอ กาลิเลโอทดลองเรื่องการตกลงสู่พื้นของวัตถุหนักและวัตถุที่เบาโดยการปล่อยลงพร้อมกันจากหอเอน เมืองปิซ่า เพื่อแสดงให้เห็นว่าตกลงมาพร้อมกันซึ่งถือว่าเป็นจุดที่ทำให้มิติเชิงคุณภาพถูกตัดออกไปจากการค้นคว้าทางวิทยาศาสตร์ วิทยาศาสตร์จึงจำกัดอยู่แต่มิติเชิงปริมาณเป็นหลัก สิ่งที่กาลิเลโอทดลองคือชี้ให้เห็นว่าความรู้สึกนึกคิดของเราไม่สามารถใช้พิสูจน์ความจริงได้ เรานึกว่าของเบาตกช้า ของหนักตกเร็ว แต่เมื่อทดลองจริงๆ ของทั้งสองตกพร้อมกันเพราะฉะนั้นความรู้สึกและการคิดเอาเองนั้นใช้ไม่ได้กับวิทยาศาสตร์

วิทยาศาสตร์ในยุคปัจจุบัน

วิทยาศาสตร์เน้นกระบวนการตรวจสอบและพิสูจน์ความจริงโดยการวัดอย่างเป็นภาวะวิสัย การเรียนรู้วิทยาศาสตร์จึงมักริเริ่มด้วยเรื่องมาตราชั่ง ตวง วัด ในบทแรกๆ ของระบบเรียนวิทยาศาสตร์ การเอาบทที่ว่าด้วยมาตราชั่ง ตวง วัด มาไว้ในบทต้นๆ ก็เพื่อที่จะบอกว่าหลังจากนี้ต่อไปวิชาวิทยาศาสตร์ที่คุณจะได้เรียนนั้น ทุกอย่างจะต้องใช้การชั่ง ตวง วัด เพื่อตรวจสอบและพิสูจน์ว่าเป็นความจริงทั้งสิ้น ถึงตอนนี้ครูก็จะเอาถ้ำน้ำมา ๓ ถ้ำ ถ้ำ ๑ ใส่ น้ำอุ่น ถ้ำ ๒ ใส่ น้ำธรรมดา ถ้ำ ๓ ใส่ น้ำเย็น จากนั้นก็ให้นักเรียนจุ่มมือไปในถ้ำแรกกับถ้ำที่ ๓ ถ้ำละข้างทิ้งไว้สัก ๓ นาที แล้วให้นักเรียนเอามือทั้งสองจุ่มลงไปถ้ำตรงกลางพร้อมกัน ครูจะถามนักเรียนว่าเป็นไฉน นักเรียนก็จะบอกว่ามือขวารู้สึกมันเย็น มือซ้ายรู้สึกว่ามันอุ่น ทั้งๆ ที่จุ่มอยู่ในถ้ำน้ำเดียวกัน ครูวิทยาศาสตร์ก็จะสรุปการทดลองว่านักเรียนเห็นหรือไม่ว่าประสาทสัมผัสของเราเองนั้น ไวใจไม่ได้ ถ้าเราจะวัดให้มันถูกต้องจริงๆ ก็ต้องใช้เทอร์โมมิเตอร์และเครื่องวัดอื่นๆ ที่จะทำให้การวัดเป็นไปอย่างภาวะวิสัย และมีมาตรฐาน

คุณจะต้องเรียนรู้มาตราเพื่อที่จะวัดด้วยหน่วยที่มีมาตรฐานตรงกันและต้องวัดอย่างเป็นภาวะวิสัยคือ ไม่เอาความรู้สึกของคุณเองมาตรวจสอบความจริง เพราะฉะนั้นตรงจุดนี้วิทยาศาสตร์สมัยใหม่ จึงไม่มีที่ยืนให้กับความรู้สึกนึกคิดเพราะถือว่าเป็นสิ่งที่ตรวจวัดไม่ได้

วิทยาศาสตร์สมัยใหม่จึงเน้นการวัดได้อย่างเป็นภาวะวิสัยทั้งสิ้น คือสิ่งต่างๆ ที่มีอยู่จะถ้าวามีอยู่จริงก็ต้องวัดได้ สิ่งนอกเหนือจากการวัดได้อย่างเป็นภาวะวิสัยนั้นถ้าวามีอยู่จริง เมื่ออัตวิสัยไม่มีอยู่จริงในทางวิทยาศาสตร์นิพพานจึงไม่มีอยู่จริงเมื่ออัตวิสัยไม่มีอยู่จริงในทางวิทยาศาสตร์เพราะว่านิพพานเป็นปัจเจกตั้งคือเป็นสิ่งที่ปัจเจกแต่ละคนรู้ได้ด้วยตนเองเท่านั้น

ความจริงสูงสุดของวิทยาศาสตร์สมัยใหม่แบบเดส์คาร์ตส์ นิวตัน ถือว่าสรรพสิ่งในโลกประกอบด้วยสสาร (Materialism) เป็นหลัก ภายหลังเมื่อวิทยาศาสตร์มีการพัฒนามากขึ้น จึงถือว่าสรรพสิ่งในโลกประกอบด้วยสสารและพลังงาน เป็น ๒ สิ่งที่ไม่เกี่ยวข้องกัน เป็น ๒ สิ่งที่แตกต่างกันออกจากกัน สิ่งหนึ่งเป็นสสารก็จะเป็นสสาร สิ่งหนึ่งเป็นพลังงานก็จะเป็นพลังงาน โดยความสัมพันธ์ของสสารกับพลังงานยังเป็นสิ่งที่ไม่ชัดเจนเมื่อเกิดวิชาเคมีขึ้น สสารและพลังงานจึงสัมพันธ์กันมากขึ้น แต่ก็ยังแยกจากกัน

วิทยาศาสตร์สมัยใหม่ที่มองสรรพสิ่งลดทอนลงมาเหลือปรากฏการณ์ทางกายภาพจึงอธิบายส่วนต่างๆ โดยอธิบายมาจากคุณสมบัติของส่วนย่อย วิธีคิดแบบนี้เป็นวิธีคิดแบบลดส่วน (Reductionism) คือ ลดส่วนจากความสลับซับซ้อนลงมาเหลือการทำความเข้าใจกับส่วนย่อย วิทยาศาสตร์จึงอธิบายปรากฏการณ์ต่างๆ จากคุณสมบัติของส่วนย่อยเช่น เมื่อเรามองปรากฏการณ์ธรรมชาติ เรื่องวงจรของน้ำ ฝนตก พายุร้อน ท่องว่าผิวโลกซึ่งประกอบด้วยน้ำ ๓ ใน ๔ ส่วน เมื่อถูกแสงแดดและลมพัดน้ำก็ระเหยกลายเป็นไอ ขึ้นไปบนชั้นของบรรยากาศไปกระทบกับชั้นของบรรยากาศที่เย็นกว่าก็จับตัวกันเป็นละอองน้ำละอองน้ำจำนวนมากรวมตัวกันต่อตัวเป็นเมฆอยู่ในอากาศ

เมื่อลมพัดมา ก้อนเมฆเสียดสีกับอนุของอากาศ ซึ่งลมก็เกิดจากอากาศร้อนมีความหนาแน่นน้อยกว่าลอยขึ้นสู่เบื้องบน อากาศเย็นจากด้านล่างก็พัดเข้ามาแทนที่ เมฆที่ถูกลมพัดเสียดสีในอากาศแล้วเกิดประจุไฟฟ้าสถิตย์ขึ้น ก้อนหนึ่งเป็นประจุบวกอีกก้อนหนึ่งเป็นประจุลบเมื่อความต่างศักย์สูงมากถึงระดับอิเล็กตรอนก็จะวิ่งแหวกอากาศไปจากก้อนที่มีประจุลบไปก้อนที่มีประจุเป็นบวก แหวกอากาศไปเกิดแสงระยิบระยับกลายเป็นฟ้าแลบขึ้นมา พอต่อมาจึงได้ยินเสียงฟ้าร้อง เพราะคลื่นการสั่นสะเทือนของอนุของอากาศ การที่เห็นแสงฟ้าแลบก่อนได้ยินเสียงฟ้าร้อง เพราะว่าแสงเดินทางเร็วกว่าเสียงในตัวกลางที่เป็นอากาศ

โดยทั้งหมดนี้ที่เรากำลังเรียนคือการอธิบายปรากฏการณ์ธรรมชาติอันหนึ่งคือ ฝนตกฟ้าร้อง วิทยาศาสตร์จะอธิบายปรากฏการณ์ดังกล่าวผ่านคุณสมบัติของส่วนย่อยคือ คุณสมบัติของน้ำที่เมื่อถูกความร้อนจากแสงแดดหรือถูกลมพัดก็จะระเหยกลายเป็นไอ และเมื่อกระทบความเย็นก็จับตัวเป็นละอองน้ำ คุณสมบัติของอากาศที่เมื่อมีอุณหภูมิสูงก็จะมีมีความหนาแน่นต่ำและลอยขึ้นเบื้องบน คุณสมบัติทางไฟฟ้าสถิตย์ที่เกิดประจุขึ้นเมื่อมีการเสียดสี ฯลฯ คุณสมบัติเหล่านี้เป็นสิ่งที่ทดลองหรือทดสอบให้เห็นได้และเป็นคุณสมบัติของส่วนต่างๆ ที่ประกอบกันเป็นปรากฏการณ์ อธิบายปรากฏการณ์ธรรมชาติของวิทยาศาสตร์สมัยใหม่จึงอาศัยการลดทอนความสลับซับซ้อนของระบบนิเวศลงเหลือแค่เพียงคุณสมบัติทางกายภาพของสาร

กระบวนการค้นพบบ้านไทย: มุมมองที่แตกต่าง

กระบวนการที่ต่างออกไปอาจมีมุมมองหรือคำอธิบายที่แตกต่างจากวิทยาศาสตร์ กระบวนการค้นพบบ้านไทยอธิบายการเกิดฝนตก ฟ้าร้องต่างออกไป การอธิบายต้องเริ่มที่จักรวาลวิทยาคือ ไตรภูมิก่อนว่ามีเขาไกรลาส เชิงเขาไกรลาสมีป่าหิมพานต์ นางเมขลาออกมาร้ายรำอาวตแก้ววิเศษแสงระยิบระยับของฟ้าแลบที่เห็นเป็นแสงของดวงแก้วที่นางเมขลาขึ้นชมอยู่ ส่วนรามสูรอยากได้จึงเข้าไปยื้อแย่งครั้นแย่งไม่ได้จึงโกรธและขว้างขวานใส่หวังทำร้าย ขวานของรามสูรฟาดโดนโคนเขาไกรลาสเกิดเสียงดังสนั่นหวั่นไหวไปทั้งไตรภูมิ อันนี้คือเสียงฟ้าร้อง

สองกระบวนการแบบนี้มันมีจุดแข็งจุดอ่อนต่างกันยังไง กระบวนการค้นแบบวิทยาศาสตร์มีความแม่นยำในเชิงวัตถุตรวจสอบได้พิสูจน์ให้เห็นด้วยประสาทสัมผัสของเราได้ แต่ว่าสิ่งหนึ่งที่กระบวนการทางวิทยาศาสตร์ไม่มี คือ ความถูกต้องดั่งาม จะว่าไปแล้วความถูกต้องดั่งามถูกต้องตั้งแต่กาลเลโอททดสอบการปล่อยวัตถุลงจากหอเอนเมืองปิซ่า เพราะเรื่องของความดีและความงามไม่ใช่สิ่งที่วิทยาศาสตร์จะเข้าไปเกี่ยวข้องด้วย มีแต่เรื่องความจริงในทางวัตถุเท่านั้นที่จะทำให้วิทยาศาสตร์สนใจ

รู้เท่าทันวิทยาศาสตร์กระแสหลัก

โดยสรุปที่กล่าวมาทั้งหมดต้องการชี้ให้เห็นว่าวิทยาศาสตร์กระแสหลักที่เป็นอยู่นั้น มีวิธีคิดหลักอยู่ ๓ ประการที่เราจะต้องรู้เท่าทัน การแพทย์แผนไทย การแพทย์พื้นบ้าน และการแพทย์ทางเลือกจะสามารถก้าวพ้นข้อจำกัดของวิธีคิดแบบวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ได้หรือไม่ และจะทำให้ห้องความรู้ของการแพทย์นอกกระแสหลักมีลักษณะที่เข้ามาเสริมเท่าหรือเติมเต็มกันอย่างไร ซึ่งในข้อนี้องค์การอนามัยโลก ได้เสนอให้เลิกใช้คำว่าทางเลือก โดยให้เลิกใช้คำว่า Alternative Medicine ให้ใช้ Complementary Medicine เพราะว่าการแพทย์ที่แตกต่างหลากหลายนี้สามารถเสริมซึ่งกันและกันได้ บางเรื่องการแพทย์สมัยใหม่เก่งให้ทำให้เต็มที่ แต่บางเรื่องที่มีข้อจำกัดก็อาศัยการแพทย์แนวอื่นเข้าไปเสริม แต่การที่จะเสริมกันได้จะต้องเข้าใจว่าจุดแข็งจุดอ่อนของแต่ละอันเป็นอย่างไร ซึ่งอยากจะเน้นตรงนี้ว่าภารกิจอันแรกของการทำการแพทย์พื้นบ้าน การแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือกนั้น คือต้องรู้เท่าทัน รู้เท่าทันทั้งศาสตร์ของเราเองและศาสตร์กระแสหลักที่เรากำลังเข้าไปเสริม และต้องจัดความสัมพันธ์ระหว่างกันให้ถูกต้อง

ในการรู้เท่าทันวิธีคิดหรือปรัชญาที่เป็นรากฐานของวิธีคิด ผมคิดว่าสำคัญมาก ผมเคยได้เรียนท่านศาสตราจารย์นายแพทย์อวย เกตุสิงห์ ซึ่งเป็นผู้ก่อตั้งอายุรเวทวิทยาลัย เนื่องจากหลักสูตรอายุรเวทสมัยนั้นไม่มีการสอนวิธีคิดหรือปรัชญาของการแพทย์รวมทั้งไม่มีการสอนประวัติศาสตร์การแพทย์ ผมได้เรียนท่านว่าการเรียนการสอนในเรื่องดังกล่าวมีความจำเป็นเพราะว่าประเด็นที่เราจะต้องได้แย่งหรือเสริมให้กับการแพทย์สมัยใหม่จะไม่ใช้มีแต่ประเด็นเชิงเทคนิคหรือวิธีทำอย่างเดียวเทคนิคจะต้องพัฒนาต่อไป แต่ว่าประเด็นเชิงวิธีคิดก็จำเป็นที่จะต้องมีความเข้าใจที่ชัดเจนด้วย ซึ่งอาจารย์นายแพทย์อวยก็เห็นด้วย และพยายามที่จะหาคนมาช่วยกันเสริมวิชาการด้านนี้ โดยเอาปรัชญาการแพทย์หลายๆ ระบบมาคุยกันมีการเชิญคุณหมอมิทธิต วัฒนวิบูล เข้าไปช่วยสอนเพื่อวางรากฐานวิธีมองสุขภาพตามแนวปรัชญาตะวันออก ซึ่งเป็นที่น่าเสียดายที่ทั้งอาจารย์หม่อวยและอาจารย์หมอมิทธิตเสียชีวิตไปแล้วทั้งคู่ แต่เรื่องดังกล่าวก็ไม่ได้ดับหน้าไปเท่าไรนัก เพราะมักสนใจวิธีทำมากกว่าวิธีคิด

วิธีคิดแบบวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ ที่มีผลสำคัญต่อการแพทย์ คือ การที่วิทยาศาสตร์แยกกายและจิตออกจากกันอย่างเด็ดขาด สาเหตุของการที่วิทยาศาสตร์สมัยใหม่แยกกายและจิตออกจากกันอย่างเด็ดขาดมีทั้งสาเหตุทางปรัชญาและการเมือง

การแยกกายแยกจิตออกจากกันอาจไม่ใช่เรื่องแปลกประหลาด ในวิธีคิดแบบพุทธก็แยกกายและจิต เพียงแต่ว่าเวลาเราพูดถึงกายและจิตเราต้องอ้างอิงถึงกันอยู่เสมอ แต่วิทยาศาสตร์แบบเดส์คาร์ตนั้นแยกสองสิ่งนี้ออกจากกันโดยจะไม่อธิบายอ้างอิงถึงกัน อธิบายเรื่องราวทางกายจะไม่อ้างอิงถึงเรื่องราวทางจิต อธิบายเรื่องทางจิตจะไม่อ้างอิงถึงเรื่องราวทางกาย เพราะฉะนั้น ๒ บริบทนี้จึงแยกจากกันอย่างเด็ดขาด กายและจิตไม่สัมพันธ์กัน เมื่อวิทยาศาสตร์พัฒนาไปในทางวัตถุนิยมมาก

ขึ้นกายหรือมิติทางกายภาพก็ยิ่งมีความสำคัญและถือเป็นความจริงที่แท้ โดยถือว่าจิตนั้นเป็นเพียง **Epiphenomena** หมายถึง ปรากฏการณ์ที่ไม่จริงแท้โดยตัวเอง เปรียบเสมือนฟองในท้องทะเล ไม่จริงแท้โดยตัวเอง เกิดขึ้นมาเพราะมันมีน้ำและมีคลื่น จิตของมนุษย์เกิดขึ้นมาเพราะมีกระบวนการทางชีววิทยา จึงเป็นสิ่งรองลงไปจากกระบวนการทางกายภาพ โดยสรุปก็คือวิธีคิดวิทยาศาสตร์คือกายจิตแยกออกจากกัน

วิธีคิดที่แยกขาดระหว่างกายและจิตทำให้การแพทย์มีทัศนะที่สนใจเฉพาะมิติทางกายภาพ และละเลยเรื่องความรู้สึกนึกคิดในบางกรณีถึงกับปฏิเสธความรู้สึกนึกคิดของผู้ป่วยโดยถือว่าเป็นการคิดไปเองของผู้ป่วย ผมเคยทำงานอยู่ในโรงพยาบาลอำเภอ จะเจอโรคที่การแพทย์มักเรียกว่าโรค Psychosomatic ผู้หญิงจำนวนไม่น้อยจะมีอาการปวดท้องน้อยเรื้อรังภายหลังการทำหมัน ตรวจภายในก็มักไม่เจออะไรผิดปกติแต่จะปวดท้องน้อยเรื้อรังอยู่ตลอดเวลา วิธีคิดที่ไม่แยกส่วนแต่บูรณาการมิติต่างๆ ของสุขภาพ หากเราพัฒนาการแพทย์ทางเลือก การแพทย์พื้นบ้านและการแพทย์แผนไทยแล้วกลายเป็นการแพทย์ที่ขาดความละเอียดอ่อนต่อความเป็นมนุษย์ ก็ถือว่าเป็นความผิดพลาดที่สุด เมื่อการตรวจทางกายภาพไม่พบพยาธิสภาพ แพทย์จะสรุปว่าเป็นโรคทางจิตหรือเป็นอุปทานซึ่งแพทย์ก็จะมีวิธีการที่จะจัดการแก้ปัญหาได้อย่างมากก็เพียงแค่จ่ายยานอนหลับหรือยาแก้การซึมเศร้า แต่เทคโนโลยีและเครื่องมือทางจิตที่จะใช้ทำงานเกี่ยวกับอุปทานนั้นการแพทย์สมัยใหม่ไม่มี สาเหตุที่ไม่มีก็เพราะกรอบวิธีคิดของการแพทย์สมัยใหม่นั้นไม่มีเรื่องเกี่ยวกับจิต เพราะถือว่าสิ่งที่มีอยู่จริงมีเพียงสสาร ซึ่งหมายความว่า การแพทย์สมัยใหม่ปฏิเสธการดำรงอยู่ของมิติทางจิตตั้งแต่ต้นแล้ว และนี่เป็นจุดอ่อนที่การแพทย์สมัยใหม่ขาดความละเอียดอ่อน ไม่เคารพในความรู้สึกนึกคิดของตน

วิทยาศาสตร์การแพทย์นั้นถอดแบบมาจากวิทยาศาสตร์กายภาพ เพราะอาศัยปรัชญาวิธีคิดอันเดียวกัน วิธีคิดวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ทำความเข้าใจปรากฏการณ์ธรรมชาติรอบตัวโดยอธิบายผ่านคุณสมบัติทางฟิสิกส์ของสสารวิทยาศาสตร์การแพทย์ก็อธิบายปรากฏการณ์สุขภาพผ่านชีววิทยาของร่างกายมนุษย์ เพราะฉะนั้นเวลาเจ็บป่วย เราจะอธิบายความเจ็บป่วยโดยหากลไกทางชีววิทยาหรือกลไกทางกายภาพ มาอธิบายความเจ็บป่วย การแพทย์แบบนี้จึงถูกเรียกว่าการแพทย์แบบชีวภาพ ถ้าจะอธิบายความเจ็บป่วยให้ได้ จะต้องหาความผิดปกติทางชีววิทยาให้พบ หาไม่พบจะรักษาไม่ได้การแพทย์ที่เน้นการมองหาความผิดปกติของอวัยวะจึงขาดความเข้าใจสุขภาพในมิติอื่น เพราะถือว่าคำตอบสุดท้ายของโรคภัยไข้เจ็บอยู่ที่อวัยวะ แต่มนุษย์มีมากกว่าอวัยวะมีความรู้สึกนึกคิด มีความดีความงาม มีความห่วงใยผูกพันมีความเป็นมนุษย์และหากว่าเราเอาร่างกายมาถอดออกเป็นชิ้นส่วนของอวัยวะมันจะไม่มีชีวิตและไม่มีความเป็นมนุษย์ ถ้าเอาดอกไม้มาปลิดดอกมาแยกส่วน จะขาดบางอย่างที่ไม่มีอยู่ในส่วนย่อย ความงามของมนุษย์ก็เหมือนกัน ถ้าเราเอานางสาวไทย นางงามจักรวาล มาแยกว่านี่ละลำไส้ใหญ่ อันนี้ลำไส้เล็ก นี่เป็นตับอ่อน นี่น้ำดีนะ ความงามหรือความเป็น

มนุษย์ซึ่งเป็นคุณสมบัติขององค์รวมก็จะไม่เหลือเลย มันเป็นคุณสมบัติที่ไม่มีอยู่ในส่วนย่อย ถ้าหากเรากล่าวว่าคุณสมบัติของสรรพสิ่งต่างๆ อธิบายได้จากคุณสมบัติของส่วนย่อย เราจะไม่เห็นคุณสมบัติบางอย่างซึ่งเป็นคุณสมบัติขององค์รวม

ในเรื่องคุณสมบัติขององค์รวมนั้นวิทยาศาสตร์สมัยใหม่หรือ New Science ถือว่า Emergent Property เป็นคุณสมบัติที่บังเกิดขึ้นมาจากการชุมนุมกันขององค์ประกอบย่อยที่ก่อตัวขึ้นเป็นระบบที่ซับซ้อน Emergent Property เกิดจาก Complex System ในทุกระบบที่ซับซ้อนจะมีคุณสมบัติใหม่เกิดขึ้นเสมอ แม้แต่ไฮโดรเจน ๒ อะตอม รวมกับออกซิเจน ๑ อะตอม ก็ยังมีคุณสมบัติใหม่ของความเป็นน้ำในขณะที่ไฮโดรเจนถูกเป็นไฟ ออกซิเจนช่วยให้ไฟติด แต่พอสองอย่างมารวมตัวกันกลายเป็นน้ำกลับมีคุณสมบัติดับไฟ ไม่เหมือนกับคุณสมบัติเดิมของชิ้นส่วนย่อย ชีวิตเช่นกันที่มีมากกว่าสิ่งที่ถูกข่อยๆ ออกมาเป็นชิ้นเป็นส่วนเพราะฉะนั้นวิธีคิดที่อื่นที่หนึ่งแยกกายและจิตออกจากกัน อันที่สอง เป็นวิธีคิดแบบลดส่วน ลดสิ่งต่างๆ ที่สลับซับซ้อนลงมาเหลือคุณสมบัติของส่วนย่อย และมุ่งไปรักษาสวนย่อยนั้นโดยไม่ได้มองส่วนใหญ่ เป็นข้อจำกัดสำคัญของวิธีคิดแบบการแพทย์กระแสหลัก

ระบบบริการทางการแพทย์

นอกจากระบบวิธีคิดเกี่ยวกับสุขภาพแล้ว ระบบการแพทย์ใดๆ ก็ตามจะมีระบบงาน ซึ่งเป็นระบบที่นำเอาวิธีคิดมาแปลงเป็นการปฏิบัติในระบบการแพทย์กระแสหลัก ระบบงานนี้ได้แก่ระบบโรงพยาบาล ระบบการแพทย์ที่มีวิธีคิดที่แตกต่างกันก็จะมีระบบงานที่แตกต่างกันไปด้วย สมัยก่อนในยุโรปมีทฤษฎีทางการแพทย์ที่ถือว่าความเจ็บป่วยเกิดจากการมีเลือดเสียมาคั่งอยู่ในอวัยวะต่างๆ วิธีการรักษาคือ การเจาะเอาเลือดออก สถานที่ที่กิจกรรมการรักษาพยาบาลเกิดขึ้นคือที่ร้านตัดผม เพราะการเจาะเลือดออกนั้นต้องการความเชี่ยวชาญ ด้านการใช้มีดและเข็มปลายแหลมเจาะบันทึกประวัติศาสตร์เกี่ยวกับการเจาะเลือดมีตัวอย่างของอุปกรณ์ที่ช่างตัดผมใช้ เช่น เข็มปลายแหลม ถ้วยรอง เลือดที่สามารถวัดปริมาณได้ ข้อเท็จจริงนี้ยังปรากฏมีหลักฐานในปัจจุบันคือ หลอดไฟที่มีสีขาวสลักแดงติดอยู่หน้าร้านเป็นสัญลักษณ์ของร้านตัดผมในปัจจุบัน

ในสมัยก่อนนั้นหน้าร้านตัดผมจะมีเสาดันเล็กๆ ดันหนึ่งปักอยู่กับพื้น แล้วที่ยอดเสาจะเอาฝ้ายที่ปั่นมาเป็นเส้นๆ มาผูกไว้ที่ยอดเสาเวลาคนที่ออกมาจากร้านตัดผมเสร็จจากการมารับบริการเจาะเลือดออก มือไม้เปื้อนเลือดเดินออกมาจากร้านก็จะมาเช็ดกับผ้าฝ้ายที่หน้าร้าน ผ้าฝ้ายสีขาวก็กลายเป็นริ้วสีแดง พอผ่านไปก็ป็นริ้วขาวแดงพอคนจะหาร้านตัดผมก็มองหาริ้วขาวแดง สีขาวสีแดงสลับกันเป็นริ้วจึงกลายเป็นสัญลักษณ์ของร้านตัดผมไป ระบบงานคือ ร้านตัดผม ระบบคิดคือการเจาะเอาเลือดออกทั้งสองจะสัมพันธ์กัน

ระบบบริการทางการแพทย์ที่เป็นอยู่นั้นมีรากฐานมาจากระบบวิธีคิดที่มาจากทฤษฎีเชื้อโรค

โรคภัยไข้เจ็บเกิดขึ้นต้องรีบจัดการเพราะสามารถแพร่ระบาดได้ เราถึงสร้างระบบบริการที่เรียกว่า “Hospital” ขึ้นในภาษาอังกฤษ “Hospitality” แปลว่า ความมีน้ำใจให้ที่พักพิงอาศัย Hospital คือ ที่พำนักพักพิงเพื่อรักษาโรค โรงพยาบาลสร้างขึ้นมาเพื่อคนป่วยเป็นโรคติดเชื้อ ซึ่งสมัยก่อนมีมาก

การนำผู้ป่วยออกมาจากชุมชนเพื่อไม่ให้โรคระบาด เอาผู้ติดเชื้อมาอยู่โรงพยาบาล เพราะโรงพยาบาลมีระบบฆ่าเชื้อพอรักษาหายป่วยแล้วก็กลับไปชุมชนตามเดิม ถ้าดูประวัติศาสตร์การรักษาโรคอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นวัณโรค โรคเรื้อน ก็เหมือนกันคือ เอาไปตั้งเป็นนิคมแยกออกจากชาวบ้าน วิธีคิดแบบนี้โรงพยาบาลจึงมีโฉมหน้าที่เป็นอยู่ปัจจุบันคือเป็นที่รักษาโรคที่แยกตัวออกจากวิถีชีวิต ของชาวบ้าน

ที่นี้เรากำลังเจอกับการเปลี่ยนผ่านทางระบาดวิทยาจากโรคติดเชื้อเปลี่ยนมาสู่การเป็นโรคไร้เชื้อเรื้อรัง โรคกลุ่มใหม่นี้เกี่ยวข้องกับหลายมิติของชีวิตทั้งทางเศรษฐกิจสังคม วัฒนธรรมและพฤติกรรมของชาวบ้านแต่โรงพยาบาลแยกตัวจากวิถีชีวิตของชาวบ้านแยกตัวออกจากวิถีชุมชน เพราะฉะนั้นงานทาง “Prevention” (ป้องกัน) กับ “Promotion” (ส่งเสริมสุขภาพ) ซึ่งต้องเกี่ยวข้องกับมิติของสังคมและวิถีชีวิตจึงไม่ค่อยประสบความสำเร็จเลย

ภารกิจนอกเหนือการแพทย์กระแสหลัก

โจทย์ที่น่าสนใจคือ การแพทย์แผนไทย การแพทย์พื้นบ้าน การแพทย์ทางเลือกซึ่งมีระบบวิธีคิดที่ต่างไปจากการแพทย์กระแสหลักนั้นจะต้องสร้างระบบงานที่แตกต่างออกไปได้อย่างไร เป็นระบบที่เหมาะสม และสามารถรองรับวิธีคิดสุขภาพที่ไม่แยกส่วนและใส่ใจในมิติต่างๆ ของสุขภาพอย่างเป็นบูรณาการ ภารกิจของเราในเบื้องต้นคือ จะต้องมองระบบให้ออก ซึ่งระบบนั้นจะต้องไม่ใช่ระบบเลียนแบบมาจากโรงพยาบาล แต่อาจจะมีระบบหนึ่งที่ Integrate กับระบบโรงพยาบาลได้โดยเฉพาะการแพทย์แผนไทยอาจสามารถผสมผสานเข้าไปได้ แต่การผสมผสานจำเป็นที่จะต้องคิดรูปแบบที่รับใช้วิธีคิด เราจะไม่สามารถใช้โครงสร้างและระบบงานแบบเดียวกันกับโรงพยาบาลมาใช้ในการแพทย์แผนไทย การแพทย์พื้นบ้าน การแพทย์ทางเลือก ในลักษณะตายตัวเหมือนกันหมด เพราะโรงพยาบาลเป็นผลลัพธ์ของวิธีคิดเกี่ยวกับสุขภาพวิธีหนึ่ง ถ้าหากวิธีคิดของระบบการแพทย์นอกกระแสหลักนั้นแตกต่างออกไปจากวิธีคิดของการแพทย์สมัยใหม่กระบวนการจัดการระบบโครงสร้างความสัมพันธ์ กลไก และกิจกรรม การดูแลรักษาสุขภาพก็จะไม่เหมือนกันด้วย เช่นในระบบการแพทย์พื้นบ้าน ความสัมพันธ์ระหว่างหมอกับคนไข้ก็จะแตกต่างไปจากหมอโรงพยาบาลกับผู้ป่วยเราจึงมีภารกิจ ๒ ด้าน ประกอบกัน คือ

๑. การสร้างวิธีคิด เพื่อให้สามารถเห็นจุดแข็งจุดอ่อนของวิธีคิดทั้งของการแพทย์กระแสหลักและการแพทย์นอกกระแสหลักอย่างชัดเจน

๒. การสร้างระบบงาน เพื่อให้ได้โครงสร้างระบบปฏิบัติการที่สอดคล้องกับวิธีคิด

คำถามที่ว่าวิธีดูแลสุขภาพของการแพทย์แผนปัจจุบันแตกต่างจากการแพทย์แผนไทย การแพทย์พื้นบ้าน การแพทย์ทางเลือก จะเป็นอย่างไร ผมคิดว่าถ้าอ่านบทความของคุณปัทมาวดี กลสิกรรม จะช่วยได้มากการแพทย์ที่เราเรียกว่า การแพทย์ทางเลือก มีมิติอะไรบ้างไม่ใช่แค่เทคนิคการรักษาโรค เช่น โยคะ นั่งสมาธิเท่านั้น แต่มีหลายมิติ เช่น วิธีคิดต่อการดำรงชีวิต วิธีจัดการความสัมพันธ์ผู้ป่วยและระบบสนับสนุนอื่น เช่น ญาติ วิธีจัดการความสัมพันธ์ระหว่างผู้รักษา และผู้ถูกรักษา กระบวนการเข้ามาสู่การเป็นแพทย์หรือผู้รักษาก็ต่างกัน

การเชื่อมทฤษฎีและปรัชญากับการแพทย์กระแสหลัก

สิ่งหนึ่งที่น่าเป็นห่วงก็คือ ไม่ว่าจะเป็นงานพัฒนาการแพทย์แผนไทย การแพทย์พื้นบ้าน และการแพทย์ทางเลือก คือ เราไม่ทันจะให้เวลากับความเข้าใจของเรื่องวิธีคิด เราจะกระโดดลงไปทำวิธีทำ คือ เทคนิคการดูแลรักษาต่างๆ อันนี้ควรต้องระวัง การไปส่งเสริมเทคนิควิธีทำโดยยังไม่สร้างความชัดเจนในเรื่องวิธีคิดจะทำให้ทิศทางของการแพทย์ทั้งสามระบบขาดหลักคิดที่ต่างกัน จึงน่าจะต้องมีกระบวนการให้เกิดความเข้าใจในวิธีคิดเบื้องต้นก่อน โดยเฉพาะให้เห็นว่าวิธีคิดสุขภาพที่แตกต่างกันออกไปจะเกื้อกูลมนุษย์ให้พึ่งตนเองได้หรือแก้ปัญหาสุขภาพในส่วนที่การแพทย์ตะวันตกมีข้อจำกัดอยู่ การที่จะเสริมซึ่งกันและกันได้มันจำเป็นต้องเข้าใจวิธีคิด ถ้าเรามาส่งเสริมซึ่งกันและกันโดยที่ไม่เข้าใจวิธีคิดก่อนเราอาจจะไปไม่รอด ตัวอย่างเช่น การพยายามที่จะเอา “Stethoscope” (หูฟัง) เครื่องวัดความดัน เข้ามาใช้ในอายุรเวท กรณีจะเห็นได้ชัดว่า เครื่องมืออะไรก็ตาม หรือแม้แต่วิธีการต่างๆ ล้วนเป็นดอก ผล ใบ ของปรัชญา คือ วิธีคิด วิธีคิดแบบไหนก็จะผลิตดอกออกผลเป็นเครื่องมือและวิธีการตามปรัชญาวิธีคิดนั้น

การเอาเครื่องมือสมัยใหม่ไปให้อายุรเวทใช้ จะต้องมีการบวนการทำความเข้าใจว่า ถ้าเราเอาเครื่องวัดความดันไปให้อายุรเวทวัดพอมหาอายุรเวทวัดออกมาเป็นความดันโลหิตสูง ความดันโลหิตสูงเองก็เป็นผลลัพธ์ของวิธีคิดแบบอวัยวะและเมื่อวินิจฉัยว่าความดันสูงเราก็ต้องใช้ยาลดความดันซึ่งเป็นยาสมัยใหม่ คือเราไม่สามารถเอาสิ่งที่ตรวจพบไปเชื่อมโยงกับทฤษฎีแพทย์แผนไทยได้ ถ้าเราเชื่อมโยงไม่ได้เราไม่รู้จะจบลงอย่างไร ต้องจบลงโดยสังเวยฝรั่ง เพราะความดันสูงไม่ใช่ Concept โรคของไทย ถ้าหากเราจะใช้ Stethoscope ก็ใช้ได้ แต่จะต้องเชื่อมทฤษฎีให้ได้ ก่อนจะเชื่อมทฤษฎีได้เราต้องเชื่อมปรัชญาก่อน ถ้าเชื่อมปรัชญาได้พร้อมกรอบวิธีคิดว่าจะสวมเข้ากันตรงไหน บ้างงานวิจัยจึง จะตามมา เมื่องานวิจัยตามมาแล้วการสังเคราะห์ความรู้ใหม่ก็เกิดขึ้นได้ ดังเช่นประเทศจีนเป็นตัวอย่าง

ปรัชญาการแพทย์จีนนั้นเข้มแข็งเป็นระบบก็สามารถพัฒนาการฝังเข็มโดยเอาวิทยาศาสตร์เข้าไปช่วย เช่น การนำเอากระแสไฟฟ้าไปกระตุ้นได้ แต่มันไม่ใช่เอาเครื่องมือเข้าไปฝังฝังฝังในตัวในการสวมต้องมีปรัชญาวิธีคิดในการฝังเข็มแล้วเอาเครื่องมือเข้าไปเสริม

ประเด็นสุดท้ายที่จะกล่าวถึงคือ วิธีทำงานในช่วงต่อไป การทำงานในระดับกรมนั้นจำเป็นที่จะต้องให้ได้สมดุลระหว่างวิธีคิด ๓ ชั้น คือ

ประการที่ ๑ ต้องมีความสมดุลในเป้าหมายระยะสั้นและระยะยาว ระบบราชการมีธรรมชาติที่ชอบทำงานเป้าหมาย ระยะสั้น พลังงาน ทั้งหมดจะถูกใช้ไปในการทำงานเร่งด่วน รายวัน รายเดือน รายปี และการมีแต่เป้าหมายเฉพาะหน้าโดยไม่มีวิสัยทัศน์ระยะยาวจะทำให้หลงทาง งานการปรับเปลี่ยนวิธีคิดเรื่องสุขภาพเป็นการทำงานที่เป็นเป้าหมายระยะยาว วิธีคิดเปลี่ยนเร็วๆ ไม่ได้เพราะฉะนั้นดุลยภาพเป้าหมายระยะยาวกับระยะสั้น ต้องหมั่นตรวจสอบอยู่เสมอ ต้องมีแผนที่เน้นเป้าหมายระยะสั้นกับระยะยาวให้สมดุลกัน ไม่ใช่ทำให้อีกกระทึกโครมทำเฉพาะหน้าไปเรื่อยๆ แต่ขาดการวางหลักปฏิฐานวิธีคิด ขาดความลุ่มลึกของวิธีการจัดการสุขภาพให้สอดคล้องกับปรัชญาทางการแพทย์ ซึ่งการเร่งเอาผลงานนั้นเป็นกันมากในเวลาตั้งหน่วยงานใหม่ๆ และทุกที่เลยเวลาตั้งกรมตั้งกองใหม่ๆ พิสูจน์ตัวเองให้เห็นงานเป็นรูปธรรมจึงชอบทำเรื่องให้มันเอิกเกริก

ประการที่ ๒ ต้องปรับสมดุลให้ดี คือ การพัฒนาที่ใช้ชุมชนเป็นฐานกับสถาบัน เป็นตัวตั้ง ต้องระมัดระวังให้ดี เพราะเมื่อมีการตั้งกรมแล้ว กรมก็เหมือนราชการอื่นๆ ก็จะต้องใหญ่ โตขึ้นไปเรื่อยๆ และเอาตัวระบบราชการเป็นตัวตั้ง เช่น เรื่องสาธารณสุขมูลฐานทุกวันนี้ที่ครั้งหนึ่งเคยเป็นพลังงานที่ก้าวหน้าที่สุดในระบบสาธารณสุขไทย ในปัจจุบันกลายเป็นพลังที่ล้าหลังพลังหนึ่ง ล้าหลังในแง่ที่เกเกนต์ผู้นำชุมชนมาเป็นแกนหาหรือเป็นคะแนนเสียง ไม่ต่างกับมหาดไทยที่ระดมผู้ใหญ่บ้านมาทำงานเอิกเกริกโครมเป็นครั้งคราว ความสัมพันธ์ไม่ใช่เป็นลักษณะความสัมพันธ์ที่เท่าเทียมกันระหว่างพลเมืองกับภาครัฐ แต่กลายเป็นความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับแกนหาของรัฐชุดหนึ่ง

ถ้าเราพัฒนาต่อไปแล้วหมอพ้นบ้านกลายเป็นลูกน้องของเรา หมอไทยที่อยู่ทั่วประเทศก็เป็นลูกน้องของเราหมด ขาดอิสรภาพความเท่าเทียมและหมอเหล่านี้ก็จะไม่เป็นไปเพื่อเกื้อกูลชุมชน แต่กลายเป็นรับใช้สถาบันจะกลายเป็นทำลายหมอไทยและหมอพ้นบ้าน **ระบบวิธีคิดในการจัดสร้างองค์กรแบบที่เป็นทางเลือกจะต้องเน้นความเป็นเครือข่าย** เพราะไวต่อการปรับตัว ไวต่อการเรียนรู้ องค์กรที่โครงสร้างแน่นอนตายตัวใช้อำนาจในการบังคับบัญชา จะเรียนรู้น้อยและเปลี่ยนตัวเองน้อยเรียนรู้น้อยเพราะว่าไม่เคารพความหลากหลาย ที่ไม่ยอมให้มีความหลากหลายเพราะอยากจัดการง่าย ใช้การจัดการเป็นตัวตั้งถ้าคุณอยากจัดการง่ายคุณทำทุกอย่างให้เหมือนกันหมด วิธีการสั่งการเหมือนกัน แบบฟอร์มรายการเหมือนกัน **โดยส่วนราชการมีแนวโน้มที่จะเน้นความเป็นสถาบันของตัวเองเป็นตัวตั้ง ซึ่งตรงนี้ต้องระวัง โดยในส่วนของการแพทย์พื้นบ้านและการแพทย์ทางเลือก จะต้องมองใหม่**

ประการที่ ๓ ดุลยภาพระหว่างการส่งเสริมรูปแบบวิธีการที่หลากหลายกับการยึดหลักวิธีคิดที่ถูกต้องจะต้องรักษาดุลยภาพให้ดี ตัวอย่างเช่น ชีวจิต จะต้องเข้าใจหลักการสำคัญของชีวจิตว่าคืออะไร คือ การพิถีพิถันและความประณีตของการดำรงชีวิตเพื่อให้มีสุขภาพดี คือไม่ว่า จะเดิน

จะคิด ก็ต้องมีความประนีประนอมนี้เป็นหลักวิธีคิดที่ต้องยึดไว้ ส่วนรูปแบบอาจกลายเป็นอะไรไปก็ได้เช่น น้ำอาร์ซี ซึ่งดังในระยะสั้น แต่ต้องถามว่ามีผลอะไรยั่งยืนไหม การสนับสนุนการดูแลสุขภาพรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งจึงต้องดูว่ามีการนำเสนอวิธีคิด การปรับเปลี่ยนวิธีคิดจะต้องควบคู่กันไป มิฉะนั้นก็จะกลายเป็นสินค้าสำเร็จรูปไป

แต่ถ้าเรากำลังทำงานเพื่อสร้างรากฐานการส่งเสริมการแพทย์พื้นบ้าน การแพทย์แผนไทย และการแพทย์ทางเลือกจะเป็นการฟื้นฟูความเป็นองค์รวม และเป็นการคืนสุนทรียภาพให้กับการแพทย์ไทยเป็นการคืนความดีความงามและความเป็นมนุษย์ให้กับสุขภาพการพัฒนาดังกล่าวก็ต้องสะท้อนคุณภาพเดียวกันนี้ ผมคิดว่าภารกิจเฉพาะหน้า ๒-๓ ปีข้างหน้า ไม่มีภารกิจอะไรที่ยิ่งใหญ่กว่าการแสวงหายุทธศาสตร์และยุทธวิธีในการทำงานเพื่อเป้าหมายนี้ จึงไม่ควรรีบไปตั้งศูนย์หรือขยายองค์กรอะไร แต่ต้องสร้างองค์กรภายในให้ทุก ๆ คนมีความเข้าใจและมีศักยภาพพอที่จะทำงานยิ่งใหญ่นี้ได้เพราะนี่คือครั้งแรกในประวัติศาสตร์การแพทย์การสาธารณสุขไทยที่มีพื้นที่ให้กับวิธีคิดที่แตกต่างออกไปจากวิธีคิดกระแสหลัก